

INFORME SOBRE ELS ARXIUS PATRIMONIALS A CERVERA

Report on heritage archives in Cervera

JOSEP M. LLOBET I PORTELLA¹

UNED-Cervera

INTRODUCCIÓ

Un arxiu familiar i patrimonial pot ser definit com «el conjunt de documents, sigui quin sigui el seu suport material, produïts i conservats per una família o llinatge, i que són el resultat de la seva vida de relació, de l'actuació dels seus membres en els diversos moments històrics i de les activitats relacionades amb la formació i gestió del patrimoni. Ambdós elements, família i patrimoni, són indestriables i no tenen existència històrica per separat. La família no es pot mantenir ni reproduir sense l'existència del patrimoni, el qual, al seu torn, va necessàriament lligat a l'existència de la família» (Fernández, 1991: 96). És difícil, doncs, triar el nom d'arxiu familiar –que contindria una part referida estrictament al patrimoni– o d'arxiu patrimonial, on forçosament hi ha d'haver informació sobre la família propietària del patrimoni. Per això alguns investigadors prefereixen parlar d'arxius familiars i patrimonials. Amb tot, a Catalunya, generalment, són denominats arxius patrimonials.

Pel que fa als arxius patrimonials que es conserven a la ciutat de Cervera, els podem dividir en dos grans grups: els públics i els privats. Els públics es guarden a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, ubicat a l'esmentada població,² i la major part dels privats són en diverses cases de la ciutat pertanyents a antigues famílies, moltes de les quals, en el passat, van tenir membres que van ocupar càrrecs rellevants en el govern de la població. Com és obvi, la diferència principal entre uns i altres és que els arxius públics són de lliure accés, amb possibilitat

1. E-mail: jllobet@cervera.uned.es

2. Està situat a l'antic edifici universitari, al passeig Balmes.

d'obtenir de forma immediata reproduccions de la documentació, mentre que per accedir als privats és necessària l'autorització del propietari, cosa que dificulta generalment una consulta ràpida. A més, no és fàcil l'obtenció de còpies dels documents.

L'ARXIU COMARCAL DE LA SEGARRA

L'Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG) té l'origen en una actuació realitzada l'any 1918, quan es retirà una part del fons municipal de l'Ajuntament de Cervera i es diposità als baixos d'una casa propietat d'Agustí Duran i Sanpere, en espera de poder disposar d'un local més adient. Durant aquella instal·lació eventual va ser augmentat el nombre de documents, fins que l'any 1932 l'Ajuntament destinà l'edifici de l'antiga Fundació Martínez com a dipòsit de tots els elements relacionats amb la història de la ciutat. S'hi traslladà l'esmentat fons municipal i, posteriorment, part de l'eclesiàstic i del notarial.³ Des d'aquella data fins als nostres dies, la recepció de nova documentació ha estat contínua.

L'any 1923, l'Ajuntament nomenà arxivers honoraris Agustí Duran i el prevere Ramon Pinós, el qual morí aquell mateix any. Fou succeït en el càrrec per Frederic Gómez, que l'exercí fins a la seva mort. A partir de la mort d'aquest últim arxiver i, sobretot, després de la desaparició d'Agustí Duran, l'Arxiu romangué sense una persona que atengués el públic d'una forma regular, la qual cosa significà una etapa de perill per a la integritat dels fons custodiats en no haver-hi un control de les consultes. Amb el nomenament, l'any 1980, d'un nou arxiver per part de l'Ajuntament, es va normalitzar la funció de l'Arxiu pel que feia al control dels fons i a la facilitat de les consultes. Finalment, l'any 1982, fou firmat un conveni entre la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Cervera, pel qual l'Arxiu cerverí s'integrava dins la xarxa d'Arxius Històrics d'aquella institució (Llobet, 1982: 38-39).

Normalitzades definitivament les funcions pròpies de l'Arxiu, sorgí una nova dificultat: el reduït espai de què es disposava. Calgué arribar a l'any 1988 per trobar-hi una solució: el trasllat de l'Arxiu al lloc que actualment ocupa,

3. Aquest trasllat d'una part de la documentació eclesiàstica va ser un encert, ja que l'any 1936 van ser cremats gairebé tots els llibres parroquials i molts documents eclesiàstics que es trobaven a l'Arxiu Parroquial.

un gran espai situat a la part posterior de l'edifici de l'antiga Universitat.⁴ Les diverses sales que el formen permeten una distribució racional dels diversos fons i una còmoda consulta als usuaris.

LES FONTS D'INFORMACIÓ

Els documents que habitualment constitueixen els arxius patrimonials certerins són escriptures notariales, certificacions, llibres de comptes, cartes, rebuts i factures. Pel que fa a les escriptures notariales, són molt útils per a l'investigador les compravendes, els capítols matrimonials, els testaments i els inventaris *post mortem*.

Les escriptures notariales que no trobem en els arxius patrimonials les podem localitzar, moltes vegades, a l'extraordinari fons notarial de l'esmentat Arxiu Comarcal de la Segarra. Aquest fons notarial està format per 6.442 protocols que ocupen 5.616 volums. Cronològicament, van des de l'any 1325 fins a cent anys abans de l'any actual. Al començament de cada any, hi són afegits els protocols de l'any que segueix a l'últim de l'Arxiu.⁵ Tota aquesta documentació està autoritzada per 345 notaris de 27 poblacions, algunes de les quals són Cervera, Tàrraga, Guissona i Bellpuig. Les sèries en què es troben classificats els protocols són les següents: manuals i esborranys, llibres, capbreus, capítols matrimonials, censals, contractes, inventaris i encants, marmessories, procuracions, protestos, testaments, bosses i varis (Canela, 1985: 20 i 21).

Per precisar els béns que puguin correspondre a una determinada família gairebé resulta imprescindible confeccionar un arbre genealògic. El podem fer a partir de la documentació que anteriorment hem esmentat i dels llibres de ba-

4. Les noves instal·lacions foren inaugurades pel president de la Generalitat el mes de febrer d'aquell any 1988. Més informació a *Segarra*, núm. 1.025, 16 de febrer de 1988, p. 3.

5. Perquè l'investigador pugui consultar els protocols notariales lliurement, cal que tinguin més de cent anys d'antiguitat, d'acord amb l'article 303 del *Decreto de 2 de junio de 1944, por el que se aprueban con carácter definitivo el Reglamento de la organización y régimen del Notariado*, que diu així: «Dentro de los límites establecidos en el artículo 32 de la Ley del Notariado, los Archiveros de protocolos, en los días y horas hábiles que tengan señalados, deberán facilitar a las personas de notoria competencia en los estudios de investigación histórica la consulta de documentos que cuenten más de cien años de antigüedad y ofrezcan indudable valor para dichos estudios, adoptando en todo caso las medidas necesarias para la conservación de los documentos que estén bajo su custodia» (BOE núm. 189, de 7 de juliol de 1944, p. 89 del text consolidat).

teigs, matrimonis i defuncions. Alguns d'aquest llibres es guarden al fons de la Comunitat de Preveres del sudit Arxiu Comarcal de la Segarra i altres a l'Arxiu Interparroquial de Cervera.⁶

Altra informació que no s'acostuma a trobar en els arxius patrimonials esmentats, però que pot ser fàcil d'obtenir, és la continguda en els llibres del *Manifest*, que són 84 volums on consta les declaració dels béns, valorats, dels veïns de Cervera segons la divisió administrativa de la població en quaters: Mont-serè, Framenors, Plaça i Capcorral. Aquesta sèrie de llibres va de, l'any 1340 al 1803 (Llobet, 1982: 41). Un bon complement de la sèrie susdita és el conjunt dels llibres del *Cadastr*. Són 97 volums. El primer és de l'any 1732 i l'últim, del 1825 (Llobet, 1982: 42). I, encara, ens poden ser força útils, amb informació a partir de l'any 1845, els llibres de *Contribució industrial i de comerç*, els de *Contribució rústica i urbana* i altres volums d'un contingut similar. Tots es guarden a l'Arxiu Comarcal de la Segarra.

ELS ARXIS PÚBLICS

Els dos antics arxius familiars amb més contingut patrimonial cedits a l'Arxiu Comarcal de la Segarra són els de les famílies Massot-Dalmases i Duran. Pel que fa a l'arxiu Massot-Dalmases, el fons reuneix la documentació històrica d'aquests dos llinatges produïda des del final del segle XIV i conservada en època moderna per la família Dalmases a la seva casa situada al carrer Major de Cervera. Aquest fons, amb el pas del temps patí pèrdues importants, fins que el seu propietari, el senyor Faust Serra de Dalmases, el va traslladar al seu domicili de Vallvidrera (Barcelona). Abans, diversos documents municipals i notariais cerverins ja havien estat portats a l'Arxiu Comarcal de la ciutat, on formen el fons Dalmases. Els documents traslladats a Vallvidrera van ser donats, l'any 2001, pel senyor Serra de Dalmases al Departament de Cultura de la Genera-

6. Està situat a la plaça dels Màrtirs d'aquesta població. Durant molts anys, en aquest Arxiu Interparroquial hi havia hagut la documentació procedent dels pobles propers a Cervera generada al llarg dels segles i que s'havia pogut salvar de la destrucció de l'any 1936, documentació que constituïa un bon complement d'aquella dipositada a l'Arxiu Comarcal, especialment pel que feia als volums que contenien els actes autoritzats pels notaris eclesiàstics. Tota aquesta documentació, fa uns anys, va ser traslladada a Solsona, actuació que l'allunyà dels seus llocs de producció.

litat de Catalunya, amb la finalitat que es conservessin a l'Arxiu cerverí un cop s'haguessin realitzat els treballs de neteja, desinfecció, consolidació, restauració, classificació i descripció del fons, donació que fou acceptada pel Departament l'any 2003.⁷ Fou pactat que la restauració i el tractament arxivístic havien de ser realitzats per l'Arxiu Nacional de Catalunya, entitat que també ha gestionat la seva digitalització (Pérez, 2002: 6-7). Aquest fons ingressà a l'Arxiu Comarcal cerverí l'any 2002.

L'arxiu Massot-Dalmases està format per 1.004 unitats documentals, unes 500 de les quals, pertanyents als segles XVIII, XIX i XX, corresponen a la documentació estrictament patrimonial. Aquesta secció patrimonial està dividida en les sèries següents: propietats, drets i rendes, memòries i relacions de béns, senyories jurisdiccionals, hisendes i béns immobles, patrimonis, crèdit, valors, béns mobles, beneficis, capellanies i causes pies, administracions, comptabilitat i activitats professionals, mercantils i empresarials. El fet que alguns dels seus membres fossin senyors jurisdiccionals i tinguessin béns a Barcelona, Cervera, Claret i Oliola, Corró d'Avall, Juneda, Lleida, Madrid i Saragossa, Montornès del Vallès, Rocamartí, Tàrrrega i Agramunt, entre altres poblacions, explica aquesta abundància documental. Amb tot, aquest conjunt documental encara es podria ampliar considerablement. Una ràpida recerca als llibres notariais dels segles XVIII, XIX i XX dipositats a l'Arxiu Comarcal de la Segarra ens ha permès localitzar més d'un centenar de textos corresponents a compravendes (especialment de cases, corrals, peces de terra i censals), capítols matrimonials, testaments i inventaris *post mortem* que no es troben entre els documents de l'antic arxiu familiar i que contenen abundant informació sobre el patrimoni de la família. En aquest sentit, són especialment útils els susdits inventaris, ja que acostumen a descriure molt minuciosament tots els béns del difunt.

Respecte a l'antic arxiu de la família Duran conservat a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, prové de la documentació que aquesta família, establerta a Cervera almenys des del segle XVII, conservà a la casa que posseïa al carrer Major, convertida, avui, en Museu Comarcal. Aquesta documentació familiar fou dipositada a l'esmentat Arxiu cerverí l'any 1998.⁸ El nombre d'unitats documentals és de 2.513, 33 de les quals fan referència concreta al patrimoni familiar, però aquesta quantitat de documents es podria augmentar de forma fàcil. Una

7. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 3.986, 2 de juny de 2003, p. 11427.

8. *Segarra Actualitat*, 16 d'abril de 1988, p. 36-37.

recerca al mateix Arxiu Comarcal ha tingut com a conseqüència la localització de més de 150 documents d'aquesta família datats durant els segles XVIII, XIX i XX, també corresponents a compravendes, capítols matrimonials, testaments i inventaris *post mortem*, tots els quals no són dins l'antic arxiu familiar. En aquest cas, veient que alguns d'aquests documents ofereixen una informació rellevant que complementa la història oficial de la família, especialment pel que fa a les relacions comercials d'alguns dels seus membres amb altres membres domiciliats a San Juan de Puerto Rico, hem optat per iniciar una tasca de reproducció i transcripció dels textos recentment localitzats.

Coneixíem que Marià Duran i Massó «va emigrar a Puerto Rico cap al 1838, on instal·là una indústria de producció de tabac amb més de sis-cents treballadors, molts d'ells esclaus, comerciant amb els seus germans de Cervera» (Duran, 2014: 28). Amb la documentació notarial recentment localitzada sabem, a més, que Marià Duran, a mitjan segle XIX, tenia el domicili a la ciutat de San Juan de Puerto Rico, que era factor de la societat mercantil titulada Marcos Durán y Compañía i que, junt amb el seu germà Marc, el qual era gestor de l'esmentada societat, intervenia activament en els negocis familiars. Marià i Marc Duran eren membres, doncs, de la família cerverina dels Duran i els documents notariaus ens descriuen aquestes profitoses relacions comercials amb els seus parents de Cervera, amb la tramesa, mitjançant el port de Barcelona, de diversos productes agrícoles. Marià Duran estava casat amb Serafina de Cottes i Chavert, pertanyent a una família també domiciliada a San Juan de Puerto Rico. Posteriorment, tornà a Cervera, on el trobem empadronat l'any 1871, però l'any 1874 consta com a veí de Saragossa i l'any 1886 estava empadronat al carrer de San Bernardo de Madrid. Quant a Marc Duran, es va posar malat i va haver de tornar a Cervera abans que ho fes el seu germà Marià.

ELS ARXIUS PRIVATS

És ben sabut que la ciutat de Cervera va tenir una importància cabdal en la Catalunya dels segles XVIII i XIX, amb la vinguda de membres de la baixa noblesa rural i persones que destacaven en el camp de la cultura, les famílies dels quals s'establiren en la població, especialment al carrer Major i a la plaça del mateix nom. La major part d'aquestes famílies posseïa importants patrimonis que van

generar abundant documentació. Dues d'aquestes famílies són els Nuix,⁹ antics barons de Perpinyà, i els Razquin,¹⁰ successors dels Segarra, Alió, Solé i Jené, aquests últims una família de comerciants.¹¹

L'arxiu de la família Nuix no està inventariat, per la qual cosa no coneixem el nombre total d'unitats documentals que posseeix. La part corresponent al patrimoni familiar fa referència, bàsicament, als béns urbans i rurals que tenien en diversos llocs, formats, generalment, per cases, peces de terra i molins. Considerant que aquesta família apareix als documents notariais cerverins domiciliada a la població des del segle XVI –els seus membres, en aquell temps, eren menestrals, posteriorment es dedicaren a la jurisprudència i, en el segle XVIII, aconseguiren formar part de la baixa noblesa i ocupar càrrecs municipals–, una recerca documental permetria ampliar considerablement aquest arxiu. Només amb la consulta d'un inventari que hem localitzat, manat redactar l'any 1910 per l'hereu d'Antoni de Nuix i d'Espona, mort aquell any, sabem que aquesta família, en aquell temps, posseïa 55 béns immobles, els quals estaven situats als termes de Cervera, Massoteres, Castellfollit de Riubregós, Calonge de Segarra, Pujalt i Torà.

L'arxiu de la família Razquin està inventariat parcialment. Quant a la part patrimonial, aquesta ens proporciona informació des del segle XVI, principalment sobre les possessions que tenien, també urbanes i rurals, ubicades als termes de Cervera, Sant Pere dels Arquells, Preixana i Santa Coloma de Queralt. Alguns documents fan referència a l'extracció, el processament i la venda de ciment. També són abundants els textos notariais cerverins relacionats amb aquesta família, per la qual cosa fàcilment es podrien fer noves aportacions documentals a l'arxiu familiar.

NOUS ARXIUS PATRIMONIALS

Si bé hem comentat l'existència a Cervera de diversos arxius de contingut patrimonial, en concret dos de públics, els de les famílies Massot-Dalmases i Duran, i dos de privats, els de les famílies Nuix i Razquin, també podem dir

9. Domicili familiar: C. Santa Maria, 21, Cervera.

10. Domicili familiar: C. Major, 61, Cervera.

11. L'any 1898, Miquel Jené i Congost i la seva esposa Anna Solé i Lamich van comprar la casa que Joaquim de Pedrolo i de Nuix posseïa al carrer Major de Cervera.

que no seria difícil la formació d'altres grans arxius patrimonials. Ho hem començat a fer pel que fa a la documentació d'algunes famílies. Una d'elles és la família Companys del Tarròs, d'on era originari l'antic president de la Generalitat de Catalunya Lluís Companys, i una altra la família Martí que, procedent de l'entorn rural, s'establí a la ciutat. També anem recollint informació documental sobre les famílies Pedroló, senyors de l'Aranyó, Vega, senyors de l'Oluja Alta, la Ràpita, la Torre de Fluvià i el Castell de Santa Maria, i moltes altres relacionades amb els estudis universitaris que van tenir lloc a Cervera durant els segles XVIII i XIX. En el cas dels senyors jurisdiccionals, els capbreus ens són útils per ampliar la informació sobre les rendes que percebien.

Molts dels senyors jurisdiccionals domiciliats a Cervera i una bona part dels professors de la Universitat cerquerina posseïen extenses biblioteques. Atès que els llibres eren un bé valuós que formava part del patrimoni familiar i es deixaven en herència, en els inventaris generalment eren detallats d'un a un. Així, coneixem, entre d'altres, el contingut de la biblioteca de Manuel d'Alòs i de Rius, que fou canceller de la Universitat de Cervera (Llobet, 2010: 227-241) i el de la de Josep Antoni de Gomar i de Navés, que va ser catedràtic de lleis de la mateixa Universitat (Llobet, 2000: 637-648). El primer inventari fou confeccionat l'any 1752 i el segon, l'any 1788. Un altre inventari interessant és el d'una llibreria cerquerina, redactat l'any 1760. Considerant que el valor dels llibres estava relacionat amb la satisfacció d'un dot, en l'inventari es fa constar el preu de cada llibre. El total de la valoració fou de 412 lliures, 2 sous i 11 diners (Llobet, 2014: 623-635).

El fet que els hereus de la família Companys fossin grans terratinents va originar abundant documentació sobre el patrimoni familiar. Com ja hem esmentat, els documents notariais més explícits sobre el béns familiars són els de les escriptures de compravenda, els capítols matrimonials, els testaments i els inventaris *post mortem*. Entre els més de 200 documents de la família Companys que tenim localitzats, els quals van des de l'any 1631 al 1915, hi ha un text notarial rellevant, ja que ens permet saber de forma molt minuciosa els ingressos i les despeses familiars des de l'any 1740 al 1750, període del qual, a causa de la mort prematura del cap de família, els tutors i curadors dels fills i els béns van haver de retre comptes. A continuació del detall de les entrades i de les sortides de diners de cada any, hi ha l'import total de cada una d'aquestes parts i el saldo resultant. De la documentació de l'esmentat període es desprèn que la família Companys posseïa béns als termes del Tarròs, Montcortès, la Cardosa, la Guàrdia d'Urgell i Altet.

En el cas de la família Companys, considerada la seva rellevància i les poques notícies conegudes, hem reproduït i transcrit tots els documents localitzats per tal de formar un nou arxiu familiar, eminentment patrimonial, que pugui ser consultat pels investigadors que hi tinguin interès.

Amb la família Martí tenim un exemple dels molts grups familiars que durant els primers decennis del segle XVIII, atrets pel desenvolupament econòmic que experimentà la població, es van traslladar a la ciutat de Cervera provinents de les petites poblacions rurals de l'entorn i van iniciar un procés de formació d'un patrimoni familiar que permetés una mínima consolidació econòmica dels membres de la família. Aquest nou arxiu familiar està format per 123 documents, tots ells reproduïts i transcrits, que van des de l'any 1679 al 1917.

LA CREACIÓ DE L'ARXIU FAMILIAR PROPI

Davant la inexistència d'un arxiu familiar, hi ha la possibilitat de crear-ne un. Fins i tot, paradoxalment, pot contenir més documents que molts dels arxius existents. És una tasca que només necessita temps i la capacitat de lectura i comprensió de la documentació que es vagi localitzant, la qual es troba escrita, generalment, en llatí, català o castellà. El nostre treball en aquest àmbit ens ha permès la creació d'un arxiu familiar en sentit ampli que, en la part corresponent al patrimoni, fins a l'any 1915, està formada bàsicament per documentació notarial. Aquesta porció de la documentació localitzada conté 512 documents, el quals hem reproduït i transcrit.¹² Distribuïts per branques familiars, són els següents:

- Llobet, de Palou de Sanaüja (1504-1612): 28 documents.
- Llobet, de Florejacs (1603-1902): 201 documents.
- Pont, de Tordera (1727-1910): 101 documents.
- Portella, de Cervera (1617-1909): 116 documents.
- Torné, de Gàver (1855-1915): 14 documents.
- Cardona, de Vilagrasseta (1747-1901): 38 documents.
- Colom, de Cervera (1845-1910): 14 documents.

12. Pròximament, els textos transcrits d'aquest documents i els arbres genealògics corresponents els posarem en línia a Internet, on podran ser consultats.

CONCLUSIONS

De tot el que hem dit, hom pot deduir les conclusions següents:

- Si els arxius familiars o patrimonials privats cerverins passessin a ser públics, dipositant-los a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, la consulta de la documentació que contenen seria molt més fàcil, ja que es trobarien inventariats, seria possible la reproducció dels textos i existirien un calendari i un horari concrets de consulta.
- Caldria una recerca sistemàtica, especialment dins el fons notarial i el municipal, per ampliar els arxius familiars existents a l'Arxiu Comarcal de la Segarra. D'aquesta manera, la documentació que contenen seria molt més nombrosa.
- Caldria també la creació de nous arxius familiars, almenys d'aquelles famílies cerverines més rellevants. La principal font d'informació podria ser igualment la documentació notarial i la municipal.
- Seria convenient que la documentació localitzada fos reproduïda i transcrita i, si fos possible, publicada.

BIBLIOGRAFIA

- CANELA I GARAYOA, Montserrat; GARRABOU I PERES, Montse (1985). *Catàleg dels protocols de Cervera*. Barcelona: Fundació Noguera.
- DURAN, Eulàlia (2014). «Les famílies Duran i Sanpere». A: BERGÉS, Carme (dir.). *La casa Duran i Sanpere: espais interiors, representació i vida quotidiana a la Cervera de finals del segle XIX*. Cervera: Museu Comarcal, p. 26-35.
- FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep (1991). «Els arxius familiars i patrimonials. Probleemàtica, caracterització i metodologia». *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, núm. 4, p. 95-114.
- LLOBET I PORTELLA, Josep M. (1982). «Arxiu Històric Comarcal de Cervera». A: *Guia dels arxius històrics de Catalunya*. Vol. 1. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 35-49.
- (2000). «Un inventari de la biblioteca de Josep Antoni de Gomar i de Navés, catedràtic de lleis de la Universitat de Cervera (1788)». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 19, p. 637-648.

- (2010). «Un inventari de la biblioteca de Manuel d'Alòs i de Rius, canceller de la Universitat de Cervera (1752)». *Miscel·lània Cerverina*, 20, p. 227-241.
 - (2014). «Un inventari de llibres d'una llibreria de Cervera (1760)». A: *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana: Actes del IX Congrés de la CCEPC (Cervera 21 i 22 de febrer de 2014)*. [Sense lloc]: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, p. 623-635.
- PÉREZ LATRE, Miquel (2002). «La descripció del fons documental Massot-Dalmases (s. XIII-XX)». *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, 35, p. 6-7.